

Özel Gereksinimli Bireyler İçin Okullarda Gölge Öğreticilik

Hamza KURTKAPAN¹

ÖZET

Engellilerin sosyal yaşama katılımı ve eğitim kurumlarına dâhil olmalarının önünde birtakım bariyerler bulunmaktadır. Engellilere yönelik geliştirilen sosyal model perspektifi, toplumsal katılımın önemine değinmekte ve toplumsal katılım konusunda olası engellerin kaldırılmasına odaklanmaktadır. Bu noktada değerlendirilmesi gereken başlıca konu onların topluma ve eğitim ortamlarına nasıl katılacakları konusudur. Engellilerin önemli bir kesimi biraz destekle normal okul ortamlarında yer alabilmektedirler. Bu makalede engellilerin eğitim ortamlarına katılımlarına destek mekanizması olan gölge öğreticilik konusu sosyal model perspektifi ile ele alınmaktadır. Yapılan çalışma betimsel bir araştırmadır. Bu amaçla doküman incelemesi yapılarak; makale, yüksek lisans ve doktora çalışmaları incelenmiştir. Çalışmada gölge öğreticilerin okullardaki olası görevleri sıralanmaktadır. Bunlar, bütünlük sınıflarda yer alan engelli çocukların diğer çocuklarla etkileşimini yönetmek, onlara koçluk yapmak, onların davranışlarının yönetimi ve sosyal becerilerini arttırmak şeklinde sıralanabilir. Gölge öğreticilerin belirtilen işlemleri takım çalışması halinde yapmalarının verimliliği arttıracığı öngörülmektedir. Bu makalede gölge öğretici adaylarının taşıması veya kazanması gereken bazı özellikler sıralanmaktadır. Bunlar arasında, özel bilgi ve becerilerin edinilmesinin yanı sıra motivasyon sağlama ve iletişim ve uyum konularında da yetkinlik kazanma ve yetkinlik geliştirme önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Özel gereksinimli birey, Gölge Öğreticilik, Sosyal model.

Shadow Education In Schools For Individuals With Special Needs

ABSTRACT

There are some barriers to disabled people's participation in social life and inclusion in educational institutions. The main issue that needs to be evaluated is how they can participate more effectively in society and educational environments. Because the social model perspective developed for disabled people emphasizes the importance of their social participation, a significant portion of disabled people can participate in everyday school environments with some support. In this article, the issue of shadow tutoring, which is at the institutionalization stage for the participation of disabled people in educational settings, is discussed. The point of shadow teaching is addressed from the perspective of a social model. The possible duties of shadow teachers in schools are listed. These should include managing the interaction of disabled children in integrated classes with other children, coaching them, managing their behaviour and increasing their social skills. Finally, the shadow teacher should do these in teamwork. This article lists the characteristics that a shadow teacher candidate should have. Among these, in addition to unique knowledge and skills, competence and aptitude in motivating, communication and adaptation issues gain importance.

Keywords: Disability, Special needs child, Shadow Teaching, Social model

¹ Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa, hamza.kurtkapan@iuc.edu.tr

GİRİŞ

Engellilerin sosyal yaşama katılımları ve eğitim kurumlarına dâhil olmalarının önünde birtakım bariyerler bulunmaktadır. Engelliler, sahip oldukları engel türü ve oranına göre bu sorunu çeşitli düzeylerde yaşayabilmektedirler. Engellilerin sosyal hayata ve örgün eğitime katılımlarını destekleyecek program ve faaliyetlere giderek daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Okul çağı ve sonrasında da çeşitli faaliyetler özel gereksinimli bireylerin sosyal katılımları kolaylaştırmaktadır. Okul çağında engellilerin katılımını sağlayacak çeşitli çalışmalar yürütülürken, okul çağını tamamlayanlar için sosyal ve kültürel faaliyetlerin çeşitliliği ve yoğunluğu azalmaktadır. Okul çağındakilere eğitim kurumlarında okul çağını tamamlayan engellilere diğer kurumlarda destek olacak profesyonellere ihtiyaç duyulmaktadır. Gölge öğreticilik kurumunu sadece engelli bireyler açısından işlev kazanan bir alan olarak değerlendirmek yeterli olmayacaktır. Gölge öğreticilik engelli aileleri için de bir destek birimi olarak değerlendirilebilir. Bu yazıda engelliler için geliştirilen gölge öğreticiliğin mevcut konumu ve geleceği sosyal model çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Birleşmiş Milletler'e göre engelli tanımı; "normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar" dır (Birinci Engelliler Şurası, 1999, 74). Yine de engellilik durumunu ölçebilmek zordur. Bunun için Washington Engellilik Enstitüsünün soru sorma yöntem önerileri önemlidir. Onlar insan vücuduna dair belirli fonksiyonlara odaklanan sorular üzerinden engellilik durumunun tespitinin daha kolay olabileceğini önermektedirler.

Gölge öğreticilik (shadow education) Batıda 1970'lerden beri faaliyet göstermektedir. Türkiye'de 2020'den beri iki vakıf üniversitesi ile birlikte İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu bünyesinde yetkin elemanlar yetiştirilmeye başlanmıştır. Böylece alanda personel ihtiyacını karşılamak hedeflenmektedir. Gölge öğreticilik (shadow education) kavramı ilgi çekici ve anlamlı olabilir, ancak aynı zamanda belirsizlik de taşımaktadır (Bray, 2010). Gölge öğreticilik alanında titiz çalışmalara ihtiyaç vardır (Zhang ve Bray, 2020). Bu kavram literatürde kimi zaman paralı eğitim ile aynı anlamda kullanılabilir (Samuell, 2023; Lee, 2014; Khalfaoui, 2010; Lee, vd., 2023). Bu çalışmalarda gölge öğreticilik ile ilgili deneyimler, toplumun çok katmanlı sosyokültürel bağlamında değerlendirilmektedir (Lee, 2014). Daha fazla mali kaynağa sahip olanlar için gölge eğitimi seçme olasılığı sosyal köken ve ekonomik, sosyal ve kültürel statüden güçlü bir şekilde etkilenmektedir (Thipjaroen, 2021). Bu çalışmada ise gölge öğreticilik kavramı ve gölge öğretmenler, özel gereksinimli bireylere özellikle okullarda destek sağlama ve bu işlemi gerçekleştiren personel anlamında kullanılmaktadır.

Dünyanın birçok yerinde gölge öğreticilik teorik ve pratik düzeyde genişlemeye ve çeşitlenmeye devam etmektedir (Bray, 2010). Eşit eğitim fırsatları ve herkes için eğitim ilkelerine dayanarak, hafif veya orta derecede engeli sahip, özel ihtiyaçları olan bireylerin normal okullara yerleştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Özel ihtiyaçları olan bireyleri desteklemenin amacı, yeteneklerine ve hazırlıklarına göre özel ihtiyaçları olan kişileri sosyal yaşama entegre edebilmektir (El-Rashidy, 2023). Bir şekilde daha öncesinde dışlanmış öğrenciler olarak da nitelendirilebilecek özel gereksinimli bireylerin eğitim fırsatlarının artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Ferri ve Connor, 2005). Yakın gelecekte birçok toplumda kitlesel düzeyde gölge eğitimin, eğitimin önemli bir parçası olacağı tahmin edilmektedir (Mori ve Baker, 2010).

Bu araştırmada farklı kademelerde örgün eğitim programlarında görev alacak gölge öğretmenlerin sahip olması, kazanması gereken nitelikleri ve belli başlı görev ve sorumluluklarının netleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu makalenin ilk bölümünde engellilerin dünyadaki ve Türkiye'deki demografik durumu hakkında bilgi verilmekte, kavramsal gelişim hakkında bilgi sunulmaktadır. İkinci bölümde engellilere yönelik hizmetlerde öne çıkan modeller tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde sosyal model çerçevesinde gölge öğreticilik ele alınmaktadır. Gölge öğreticiliğin Batıdaki durumunun ele alındıktan sonra Türkiye'de gölge öğreticilik konusu değerlendirilmektedir.

Engelli Sayısı Giderek Artmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre dünyada 500 milyonun üzerinde engelli birey mevcuttur ve bu sayı toplam nüfusta yaklaşık onda bir tekabül etmektedir. Dünyada engelli bireylerin çoğu gelişmekte olan

ülkelerde yaşamaktadır. Türkiye’de engellilerin sayısı, Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) yaptırdığı “Türkiye Özürlüler Araştırması” Raporu’nda, nüfusun %12,29’unu oluşturmaktadır (2002). Türkiye’de Ekim 2011 tarihinde 2,2 milyon hanede 9 milyon kişiye yüz yüze uygulanan Nüfus ve Konut Araştırmasında 3 yaş ve üzeri nüfusta en az bir engeli olan bireylerin oranı %6,9 olarak tespit edilmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2013). Burada ölçülen engeller; görme, işitme, konuşabilme, basit dört işlem yapma/öğrenebilme, dikkat toplama/hatırlayabilme alanlarıyla birlikte hareket (merdivene çıkabilme, yürüme, tutma ve taşıma) kabiliyetleridir (Ekenci, 2015, s. 103).

Engelliler içerisinde çeşitli derecelerde zihinsel yetersizliği olan kişilere zihinsel engelli denir. normal bireylerden duyguları, düşünce ve davranışları bakımından farklılıklar gösteren gündelik yaşam pratikleri konusunda ve diğer bireylerle ilişkilerde sorun yaşayanlar ise ruhsal ve duyuusal engelli grubuna girmektedir.

Türkiye Engelliler Konfederasyonuna göre engellilerin sayısı tam bilinmiyor. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığını yayınladığı son Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni’nde “Ulusal Engelli Veri Sisteminde” 2 milyon 511 bin 950 engelli kayıtlıdır. Bu grupta ağır engellilerin sayısı ise 775 012’dir. Türkiye’de engelli birey tanısı alanların sayısı her yıl artmaktadır. Yaklaşık olarak 11 milyona ulaştığı düşünülen bu bireylerin genel nüfus içerisindeki oranı %12,29’dır (Ünlütürk, 2021). Her hanede ortalama en az 4 bireyin yaşadığını varsayarsak, engellilik konusu ülke nüfusunun yarısını ilgilendirmektedir.

Türkiye’de engelliler alanında çalışmalar son zamanlarda hız kazanmıştır. Genel olarak alandaki çalışmalar dört başlık altında toplanmaktadır. İlki, engelliliğin toplumsal anlamına ilişkin çalışmalardır. İkincisi, engellilik ile diğer dezavantajlılığın ortaya çıkardığı kesişimsellik çalışmalardır. Üçüncü sırada engelli istihdamı çalışmaları yer almaktadır. Dördüncüsünde ise engellilerin toplumsal katılımı ve bu faaliyetlere katılımın sağladığı katkıların araştırıldığı çalışmalar yer almaktadır.

Toplumun engelli bireyi anlamakta zorlandığını, toplumun engelli bireyi işe yaramaz ve yetersiz olarak gördüğünü ifade eden çalışmalar yer almaktadır (Ataman, 2019). Diğer taraftan engelli bireylere dair tutumların olumlu yönde olduğunu ifade eden çalışmalar da bulunmaktadır (Apaydın ve Barış, 2021). Kesişimsellik bağlamında engellilerin toplumdaki durumlarının değerlendirildiği çalışmalarda kadın olmak ve göçmenlik durumları ile birlikte engellilik sorunları katlanarak ağırlaşmaktadır (Gürdoğan, 2020).

Engelli bireylerin engel derecesi ile toplumsal yaşama katılımında karşılaştıkları sorunların artışı arasında doğru orantı tespit edilmiştir. Kimi işverenler engel derecesi görece az olanları çalıştırma taraftarıdır (Anıl, 2019). Ayrıca engelli bireylerde maddi durum kötüleştikçe sosyal etkinliklere katılım oranının düştüğü belirtilmektedir (Yılmaz, Düşünür ve Sarıışık, 2019). Aysel Cihan’ın (2021) İstanbul özelinde engelli bireyler ve aileleri özelinde yaptığı çalışmada engelli bireylerin, topluma kazandırıldığında hem kendilerinin hem de onlara bakım veren kişilerin/ailelerinin ruh sağlığının önemli oranda iyileşme yaşayacağına işaret edilmiştir.

Engellilikte sosyal model

Engelli bireylere yaklaşım ve onlara yönelik hizmetler toplumsal algıdan bağımsız değildir. İktisat ve tıp temelinde engelli algısının şekillenmesinde “Medikal Model” karşımıza çıkmaktadır. Burada engellilik; sağlıklı olmama halini ifade etmektedir. İktisadi faaliyetleri merkeze alan bu model ve ekonomik fayda konusunda yetersizliğe sahip kesimleri toplumdan dışlayarak değerlendirmektedir. Tıp açısından da biyolojik olarak yoksun bireyler patolojik olarak değerlendirilmekte ve bu durumdan kurtarılmaları gerektiği düşünülmektedir. Engellilik bir anlamda eksiklik, bozukluk ve özürlülük olarak tanımlanmaktadır (Şişman, 2012). Engellilik, bedensel işlevlerden sapmayı ifade etmektedir. Bu modelde engellilerin yaşadığı temel sorunun kaynağı esas olarak fizyolojik sınırlamalardır. Çözüm medikal müdahaleler, protez vb. konular çerçevesinde oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Engelliliği açıklayan diğer model, sosyal modeldir. Tıbbi durumları odağına alan ilk modelde engelli olma hali bireylerin normal olarak gerçekleştireceği varsayılan işlevleri yerine getirememesi üzerinden açıklanmaktadır (Mont, 2007, s. 3). Yıllar boyu egemen olan bu anlayışa yönelik geliştirilen eleştiriler sonucunda alternatif bir model geliştirilmiştir (Shakespeare ve Watson, 1997, ss. 294- 296). Sosyal model, engel durumunun toplumsallığına işaret eder. Beden üzerine yapılan tartışmalarda beden

algısının sosyal olarak inşa edildiği görüşü ön plana çıkmıştır. Sosyal modelin tanımında engelli, bedensel bir durumdan öte, toplumsal algının, çevresel organizasyonun sonucudur (Bezmez vd., 2011).

Engellilik kavramının zaman içerisinde pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan biri de engelliği yeti kaybı üzerinden değil de erişim sorunu üzerinden tanımlamaktır. Sağlık sosyolojisinde yer alan sağlık nedir sorusuna aranan cevaplar engelliliğe bakışı etkilemiştir (Çelik, 2016). Uluslararası düzeyde sağlık ve hastalıkla ilgili tartışmalar engelli kavramı için yeni bir perspektifin gelişimine ve sosyal modelin oluşumun hızlanmasına neden olmuştur. Bu süreçte engellik kavramı, tıpkı hastalık kavramı gibi bireyin kendisiyle ilgi bir durum olmaktan daha çok toplumsal süreçlerle ilişkili olarak açıklanmaya başlanmıştır. Engelliler toplumda haklarında mağdur edilmiş bireylerdir. Bu açıdan bu mağduriyetleri kaldırma adına onların engellerini ortadan kaldırma toplumun birinci ve öncelikli görevlerindedir.

Sosyal modele göre, engelli bireyin sahip olduğu dezavantajlılık, sosyal organizasyonların yardımı ile azaltılabilir veya ortadan kaldırılabilir. Sosyal yaşamda engellilerin yaşadıkları kısıtlamalara odaklanan sosyal model çerçevesinde engellilerin toplumsal katılımını ele alan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bireylerin yaşadıkları fiziksel yeti kaybı engelli olmanın ön şartı iken, kentteki sosyalleşme alanlarının, donatıların fiziksel engellere uygun tasarlanmaması ise durumu daha zorlaştırmaktadır. Engelli olma, bir çeşit dayatma olarak, görme ve fiziksel engeli olanı hesaba katmadan yol, kaldırım ve merdiven yapmaktan başlamaktadır. Belki bazı engeller tamamen ortadan kalkmayacaktır ancak engelli olmanın verdiği kısıtlılıklar azaltılacaktır.

Sayısı giderek artan engelli bireylerin yaşam ve öğrenme kalitelerine katkı sağlayacak ve onların topluma uyumunda etkin rol alacak uzmanlara ve destek elamanlarına olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın, engelli bireyler için "2030 Engelsiz Vizyonu Raporu"nda engellilere dair geliştirilecek politikalar ele alınmıştır. Vizyon Belgesinde temelde sekiz ilkeye dayanmaktadır. Bunlar arasında engellilerin topluma tam ve etkin katılımları sağlanması gelir. Bu vizyon fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal anlamda kısıtlanan bireylerin ve onların ailelerinin yaşam kalitelerinin iyileştirilmesini kapsamaktadır. Toplumun erişilebilir olması, adalet ve hakların korunması, sağlık, kapsayıcı eğitim, sosyal güvence, bağımsız yaşam, doğal afetler ve acil durumlarda uygulama ve izleme başlıkları değerlendirilmiştir (2020). Bu başlıklar içerisinde kapsayıcı eğitim ve erişilebilirlik, sosyal hayata katılım ve rekreasyon çalışmaları önem arz etmektedir.

Engelli bireylerin sosyal, kültürel etkinlikler ile turizm, rekreasyon ve spor faaliyetlerine katılımının güçlendirilmesi konusu raporda vurgulanmıştır. Bu hususta şu ifadeler geçmektedir; "Sosyal, kültürel etkinlikler ile turizm ve rekreasyon faaliyetlerine ilişkin bilgi ve hizmet sunumunun erişilebilirliği güçlendirilecektir. Engelli bireylerin sosyal ve kültürel yaşama katılımı güçlendirilecektir. Engelli bireylerin turizm, seyahat, eğlence ve dinlence faaliyetlerine katılımı güçlendirilecektir. Engelli bireylerin sportif etkinliklere teşvik edilmesi ve eşit fırsatlarla katılımlarının sağlanmasına yönelik gerekli altyapı ve idari tedbirler alınacaktır" (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

2030 Vizyonu kapsamında ele alınan eğitim konusu özellikle engelli bireyler, otizmli öğrenciler desteklenmesi gereken gruplar noktasında kritik önem sahiptir. Eğitim, insani bir hak olarak; "insan potansiyelinin, saygınlık ve öz değer duygusunun gelişimi, özgürlüklere ve çeşitliliğe saygının güçlendirilmesi açılarından temel bir işleve sahiptir. Bu çerçevede eğitim sistemi, eşitlik temelinde engelli bireylerin ayrımcılığa uğramaksızın onur ve değer duygusunu güçlendirmeyi hedeflemelidir. Bu hedef doğrultusunda; eğitim sisteminin engellilerin gereksinimini karşılayan özel tedbirlerin alındığı; kişilik, yetenek, yaratıcılık, zihinsel ve fiziksel beceri ve potansiyellerinin en üst derecede gelişiminin desteklediği kapsayıcı nitelikte ve hayat boyu öğrenim imkânı sağlayan bir yapıda olması gerekmektedir" şeklinde tanımlanmıştır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Özel ihtiyaçlı bireylerin akademik gelişimlerini sağlamak ve desteklemek adına normal öğretmenlerle birlikte gölge öğreticilerin ne derece önemli olduğu bu noktada da ön plana çıkmaktadır. Zira gölge öğreticiler, özel ihtiyaçlı öğrencilerin eğitim yaşamında onları destekleyerek topluma kazandırılmasını ve diğer öğretmenlerle iş birliği yaparak öğrencinin akademik yaşamında aktif başarılar elde etmesini kolaylaştırmaktadır.

Özel ihtiyaçlara sahip çocuklar toplumda kabul görmek istemekte ve aileleri ise çocuklarının becerilerini geliştirmeleri noktasında bir şans verilmesini beklemektedir. Gelecekte istediklerini

yapabilmeleri toplumun onlara şans vermesine bağlıdır. Özel eğitim, çocuklara akademik başarı, kişisel gelişim noktasında özel ihtiyaçları olan bireylere destek olarak onların üretken bireyler olma potansiyellerini açığa çıkarır. Bu potansiyelin oluşması ve sahnelenmesi için öğrenme ortamına ihtiyaç duyulur. Çeşitli öğrenme ortamlarının ortaya çıkmasıyla birlikte, özel eğitim genel eğitim sürekliliğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kaynaştırma eğitim projeleri de bu kapsamda düşünülebilir (Manansala ve Dizon, 2008).

Eğitim seviyesi düşük bireylerin kişisel gelişimlerine dair fayda sağlayıcı aktiviteleri kritik etmekte güçlük yaşamalarının eğitim durumlarıyla doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir (Kaya, 2016). Dolayısıyla engelli bireylerin, öğrenme zorluğu yaşayan öğrenciler olarak eğitim hayatlarının desteklenmesi kıymetlidir. Eğitim hayatlarındaki olumlu gelişmelerin yaşamlarının diğer alanlarına da sirayet etmesi muhtemeldir. Burada ön plana çıkan husus ise eğitimde kendilerine rehberlik, yol arkadaşlığı yapacak olan gölge öğretmenlerdir.

Özel gereksinimli bireylere destek ve gölge öğreticilik kurumu

Son zamanlarda engelli kavramı yerine özel gereksinimli birey tanımlaması kullanılmaktadır. Özel gereksinimli birey kendi yaşlıları ile karşılaştırıldığında farklı özellik ve yeteneklere sahip olan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal yaşamda olağan gelişim gösterenlerden farklılaşan bu bireyler sağlık, eğitim ve çevresel düzenlemelere ve diğer sosyal ve ekonomik hizmetlere daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020). Bu bireyler farklı tanı gruplarında yer almaktadırlar. Bu gruplar; dil ve konuşma bozukluğu, işitme ve/veya görme yetersizliği, zihinsel yetersizlik, öğrenmede güçlük, otizm, özel yetenekli bireylerden oluşmaktadır (Ünlütürk, 2021).

Özel gereksinimi olan bireylere profesyonel destek olabilmek için gölge öğreticilik kurumu geliştirilmektedir. Bu kurum gelişmiş ülkelerde yaygın durumdadır bizde de giderek yaygınlaşacağı tahmin edilmektedir. Özellikle eğitim ve akademik çalışmalarda gölge öğreticilik konusunda yapılacak çalışmaların artırılması ve bunun yanı sıra sosyal hayata erişim ve uyum noktasında gölge öğreticilik uygulamasının pratik düzeyde hayata geçirilmesine ihtiyaç duymaktadırlar. Tüm bu faaliyetleri yaparken uzman eğitimcilerle destek olacak gölge öğretmenlerin istihdamı önem taşımaktadır. Gölge öğretim sayesinde öğrencilerin akademik başarıları artmaktadır. Özel ihtiyaçlı öğrencilerin psikososyal becerileri ve bağımsız yetenek alanlarındaki performansları gölge öğretmenlerin desteğiyle ivme kazanmaktadır (Manansala ve Dizon, 2008). Bu anlamda gölge öğretici, özel ihtiyaçlı bireylerin, öğrencilerin ve onların ailelerinin yaşamında büyük öneme sahiptir.

Bütünleşik sınıflarda normal öğrenci ile özel gereksinimli öğrenciler beraber yer almaktadır. Okulda/sınıfta hem öğretmen hem de gölge öğretici birlikte yer almaktadır. Öğretmen okuldaki akademik eğitimi koordine ederken gölge öğretici ise otizm spektrum bozukluğu/dikkat eksikliği-hiperaktivite bozukluğu (DEHB) ve öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklarla ilgilenmelidir.

Gölge öğreticinin bütünleşik sınıflarda ilk sorumluluğu özel gereksinimli öğrenci ile diğer çocuklar arasındaki sınıf içi ve dışı etkileşim süreçlerini yönlendirmek olmalıdır. Bu etkileşim derslerde proje, oyun ve etkinliklerle olabildiği gibi teneffüslerde ise konuşma, kaynaşma, toplu etkinlikler ve grup oyunları şeklinde olabilmektedir. Gölge öğretici, öğretmenle sürekli işbirliği içerisinde özel gereksinimli çocukların eğitimini ve diğer çocuklarla etkileşimini koordine etmelidir (Manansala ve Dizon, 2008, s. 35)

Gölge öğreticinin ikinci sorumluluğu ise özel gereksinimli çocuğa koçluk yapma sorumluluğudur. Burada özel çocuğun konsantrasyonunu artırmak, hayal kırıklığını azaltmak, sabrını ve hafızasını geliştirmek için çalışma yöntemlerini basitleştirmek için alternatifler sunarak çocuğun sınıfa uyumunu sağlamak gölge öğreticinin görevidir. Gölge öğretici, çocuğun dikkatini düzenli olarak dersi anlatan öğretmene doğru yönlendirir. Gölge öğretici aynı zamanda çocuğa tahtadaki çalışmalarını kendi başına kopyalamasına ve etkinliklere kendi başına cevap vermesine izin vererek bağımsız olmayı da öğretir. Ders sırasında öğretmen, daha sonra ise gölge öğretici dersle ilgili açıklama yapar ve özel gereksinimli çocuğun konuyu anlayıp anlamadığını kontrol eder. Gölge öğretici, dersi aksatmayacak şekilde çocukla dikkat çekmeyen bir şekilde çalışır (Manansala ve Dizon, 2008, s. 35).

Çocuğun davranışlarının yönetimi gölge öğreticinin üçüncü sorumluluğudur. Davranış yönetimi, gölge öğreticinin çocuğun uygunsuz davranışlarını söndürmesine ve uygun olanları şekillendirmesine/geliştirmesine yardımcı olmak için kullandığı çeşitli teknikleri ifade eder. Gölge öğretici sıraya girme, sırasını bekleme veya cevap vermeden önce elini kaldırma gibi becerileri öğretir. Ayrıca çevre zamanı, masa oyunları ve beden eğitimi gibi grup etkinliklerine de yardımcı olur ve çocuğun etkinliklerini kendi başına en az teşvik veya yardımla bitirmesi için yeterli zamana sahip olmasını sağlar (Manansala ve Dizon, 2008, s. 36).

Gölge öğreticinin dördüncü sorumluluğuyse sosyal becerilerin arttırılmasıdır. Çocuğun başarılı iletişimin işaretlerini ve ipuçlarını doğru bir şekilde yorumlayamaması, çocuğun gruplara entegrasyonunu zorlaştırır. Bu noktada gölge öğretmen sahneye çıkar ve öğrenciyi cesaretlendirerek motive eder. Oynayacak kimseleri olmadığından, tek başına sürdürülen sınırlı ilgi alanları geliştirirler. Bu gerçekleştiğinde çocuk, kendisini başka bir kişinin yerine nasıl koyacağını ve çevresel bağlamı sosyal bir perspektiften nasıl göreceğini bilmediği için diğer insanları sezgisel olarak anlama yeteneğini geliştiremez. Dolayısıyla gölge öğretici, özel bir çocuğun yaşadığı zorlukların bilincinde olarak çocuğun diğer çocuklarla uygun şekilde etkileşim kurmasına yardımcı olur. Bunu yaparken çocuğun öfke nöbetlerini ve uygunsuz davranışlarını tetikleyen durumları tanımlamayı öğrenir (Manansala ve Dizon, 2008, s. 36).

Gölge öğreticinin beşinci sorumluluğu “takım çalışmasıdır”. Gölge öğretici, çocuğun davranışlarının ve gelişimsel sürecinin kaydını tutarken, çocuğun gelişimini yöneten ekiple iş birliği yapar. Bu ekibin içerisinde çocuğun gelişimi için çalışan kadrolu öğretmen, özel eğitim öğretmeni, terapistler, doktorlar, ebeveynler ve diğer personeller bulunur. Çocukla doğrudan temas halinde olan gölge öğretici, diğer ekip üyelerini çocuğun gelişimi hakkında bilgilendirmelidir. Bu, çocuğun gelişimi ve dersi daha iyi anlamasına yardımcı olmak için yapılan değişiklikler hakkında normal öğretmenle sık sık iletişim kurmayı içerir. Gölge öğretici çocuğun bilişsel gelişiminden ortak sorumlu olduğundan, normal öğretmene ve diğer profesyonellere nasıl danışacağını ve onlardan öneriler isteyebileceğini bilmelidir (Manansala ve Dizon, 2008, s. 36).

Etkili bir gölge öğreticide olması gereken özellikler:

- (1) Davranış yönetimi veya uygulamalı davranış analizi terapisi konusunda yeterli bilgi ve deneyim;
- (2) Engelli çocuklarla çalışma deneyimi;
- (3) Akran birlikteliğini ve oyunu teşvik etme, cesaretlendirme veya geliştirme yeteneği;
- (4) Çocuğun etkinlikleri gerçekleştirirken bağımsız olabileceği veya teşvik edilmesi gerektiğinde fırsatları tanıma becerisi;
- (5) Özel bir çocuğun ne kadar ipucuna ihtiyaç duyduğunu anlayabilme yeteneği;
- (6) Normal öğretmenlerle ve çocuğun sınıf arkadaşlarıyla iletişimi teşvik etme yeteneği;
- (7) Çocuğu yakından denetlerken sınıfa uyum sağlama yeteneği (Manansala ve Dizon, 2008, s. 36).

SONUÇ

Engelliliği açıklayan modellerden birisi sosyal modeldir. Çeşitli tıbbi durumlar ekseninde engelliliği açıklayan ilk modelde engelli olma bireylerin normal olarak gerçekleştireceği varsayılan işlevleri yerine getirememesi üzerinden açıklanmaktadır. Engellilik ile ilgili nedensel açıklama modellerinden biri olan sosyal model ise engelliliğin inşası üzerinde durur. Her ne kadar engellilik için fiziksel yeti kaybı temel neden olduğu kabul edilse de kişinin yaşadığı mekânsal ve çevresel bariyerler de engellilik için önem arz etmektedir. “Sosyal modelin” yön verdiği engelli hareketleri; istihdam, ulaşım ve eğitim gibi temel hizmetlerde ve fırsatlarda erişebilme eşitliği talep edilmektedir. Bu talepler engelli bireylerin toplumsal hayata katılımında sahip olduğu dezavantajların ortadan kaldırılmasına yöneliktir.

Engellilerin sosyal yaşama katılımı ve eğitim kurumlarına dahil olmalarının önünde birtakım bariyerler bulunmaktadır. Engelliler, sahip oldukları engel türü ve oranına göre bu sorunu çeşitli düzeylerde

yaşayabilmektedirler. Günümüzde engelli kavramının yerini özel gereksinimli birey almıştır. Çeşitli yetersizlikleri nedeniyle bu adlandırmaya tabi olanların eğitimi kritik önem taşımaktadır. Bu bireyler toplumsal yaşam içerisinde çeşitli haklardan yoksun bırakılmamalıdır. Özel gereksinimli bireylerin mağduriyetlerini ve hak kayıplarını ortadan kaldırma konusunda son zamanlarda gelişmekte olan bir kurum olarak gölge öğreticilik dikkat çekmektedir. Gölge öğreticilik kapsamında yetiştirilen gölge öğreticiler sosyal yaşamın birçok alanında çeşitli sorumluluklar ve görevler üstlenebilseler de özellikle kapsayıcı eğitim temelinde bütünlük sınıflarda kritik görevler yürütebilmektedirler.

Bütünlük sınıflarda normal öğrenci ile özel gereksinimli öğrenciler beraber yer almaktadır. Okulda/sınıfta hem öğretmen hem de gölge öğretici birlikte yer almaktadır. Öğretmen okuldaki akademik eğitimi koordine ederken gölge öğretici ise otizm spektrum bozukluğu/dikkat eksikliği-hiperaktivite bozukluğu (DEHB) ve öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklarla ilgilenmelidir. Gölge öğreticinin bütünlük sınıflarda işlevleri; planlama, talimat, davranış yönetimi, sosyal beceri yönetimi ve ekip çalışmasıdır. Gölge öğreticinin ilk sorumluluğu müfredat planlamasıdır. Okul müfredatı tüm çocuklar için geçerlidir. Müfredat içeriklerinin düzenli olarak gözden geçirilmesi önemli olup özel ihtiyaçlı öğrenciler için proaktif olarak takip edilmelidir. Bunu yaparken gölge öğretici uyum sağlamada içerikleri nasıl yapılandıracağını ve görev analizini ne şekilde yapacağını öğrenmelidir. Müfredatın sorunsuz bir şekilde uygulanması için gölge öğretici, normal öğretmenden ders olarak özel gereksinimli öğrenci için dersi basitleştirir ve uygun olanı üretir. Gölge öğretici, normal (regular) öğretmeni ders anlatımında tutarlılık sağlamak için yaptığı değişiklikler hakkında bilgilendirir.

Özetle gölge öğreticilerin okullarda ilk sorumluluğu özel gereksinimi olan çocuklarla diğer çocuklar arasındaki sınıf içi ve dışı etkileşim süreçlerini yönlendirmek olmalıdır. İkinci sorumluluğunda ise özel gereksinimli çocuğa koçluk yapmasıdır. Çocuğun davranışlarının yönetimi gölge öğreticinin üçüncü sorumluluğudur; sosyal becerilerin artırılması ise dördüncü sorumluluğudur. Gölge öğreticinin son sorumluluğu ise tüm bu faaliyetleri takım çalışması içerisinde yürütebilmektir.

KAYNAKÇA

- Apaydın, R. & Barış, İ. (2021). Toplumda engelli bireylere yönelik tutumun sağlık çalışanları bağlamında değerlendirilmesi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (1), 22-39.
- Ataman, S. A. (2019). Kamu kurumlarında çalışan engelli personellerin meslek yaşamlarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Anıl, A. (2019). İşverenlerin engellilere yönelik tutumları ile engelli çalışanların çalışma alanına yönelik görüşlerinin incelenmesi (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University (Turkey)).Bezmez vd., 2011).
- Bray, M. (2010). Researching shadow education: Methodological challenges and directions. *Asia Pacific Education Review*, 11, 3-13.
- Cihan, A. (2021). Engelli bireylere sahip olan ailelerin toplumdan beklentileri: İstanbul örneği. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(7), 27-44.
- Çelik, E. (2016). Onuncu yılında birleşmiş milletler engelli kişilerin insan hakları sözleşmesi ve sözleşme ruhu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 219-246.
- Yılmaz Düşünür, S. ve Sarıışık, M. (2019). Turizmde zihinsel engelli bireylerin yaşadıkları zorlukların belirlenmesine yönelik bir araştırma, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 5-25.
- Ekenci, M. T. (2015). 2012 Türkiye Sağlık Araştırması'nın engelliliğe ilişkin yaygınlık ölçümü açısından incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (35/2).
- El-Rashidy, A. (2023). Some global experiences of preparing the shadow teacher and their importance in developing a proposed program to prepare it locally. *Science*, 11(1), 1-9.
- Ferri, B. A., & Connor, D. J. (2005). In the shadow of Brown: Special education and overrepresentation of students of color. *Remedial and Special education*, 26(2), 93-100.

- Kaya, E. (2016). Engelli bireylerin rekreatif faaliyetlere ilişkin tutumları ve sportif rekreasyon alanlarının engellilere uygunluk düzeylerinin incelenmesi (Doctoral dissertation, Sakarya Üniversitesi (Turkey))
- Khalfaoui, N. (2010). Shadow Education: Its nature role and function in British International schools in Hong Kong (Doctoral dissertation, Durham University).
- Lee, J. C., Quadlin, N., & Ambriz, D. (2023). Shadow education, pandemic style: Social class, race, and supplemental education during Covid-19. *Research in Social Stratification and Mobility*, 83, 100755.
- Lee, S. K. (2014). Shadow education in the southeast of South Korea: Mothers' experiences and perspectives of shadow education (Doctoral dissertation, University of Minnesota).
- Manansala, M. A., & Dizon, E. I. (2008). Shadow teaching scheme for children with autism and attention deficit-hyperactivity disorder in regular schools. *Education quarterly*, 66(1).
- Mont, D. (2007). Measuring disability prevalence (Vol. 706). Washington, DC: Special Protection, World Bank.
- Mori, I., & Baker, D. (2010). The origin of universal shadow education: What the supplemental education phenomenon tells us about the postmodern institution of education. *Asia Pacific Education Review*, 11, 36-48.
- Samuell, C. (2023). Shadow education, Bourdieu, & meritocracy: towards an understanding of Juku and inequality in Japan. *Current Issues in Language Planning*, 1-22.
- Meşe, İ. (2014). Engelliliği açıklayan sosyal model nedir?, *Sosyal Politika Çalışmalar Dergisi*, 33, 79-92.
- Shakespeare, T., & Watson, N. (1997). Defending the social model. *Disability & Society*, 12(2), 293-300
- Şişman, Y. (2012). Özürlülük alanında kullanılan kavramlar üzerine genel bir değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(28), 69-85.
- Ünlütürk, S. (2021). Otizm spektrum bozukluğu, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve özgül öğrenme bozukluğu tanımlı çocuğa sahip ebeveynlerin geniş otizm fenotipi düzeylerinin karşılaştırılması (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University).
- T. C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020, 04 07). Bakan: "2030 Engelsiz Vizyonunu açıklamıştır." Erişim: 03.07. 2020.
- Thipjaroen, P. (2021). The decision for shadow education participation and the perceived formation of educational inequality in Thailand. *Journal of International Studies*, Prince of Songkla University, 11(2), 27-60.
- Zhang, W., & Bray, M. (2020). Comparative research on shadow education: Achievements, challenges, and the agenda ahead. *European Journal of Education*, 55(3), 322-341.